

ISSN 1038

ДИЛ

ВƏ

ƏДƏБИЈАТ

LANGUAGE AND LITERATURE

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

НƏЗƏРИ, ЕЛМИ, МЕТОДИК ЖУРНАЛ

2(17)

Журнал

1993-чү илдән үч айдан бир чыхыр

OKUMUS KİTAPLIGI

Dr. Salih OKUMUS

No. _____

БАКЫ - 1997

Самедова Л.Г.	<i>Восток и Россия в средние века</i>	86
Кязимов К.Ш.	<i>Восточная природа в творчестве М.М.Пришвина</i>	90
Абдуллајева J.A.	<i>Сәрбәст шә'рин формалашмасында Р.Рзанын ролу</i>	92
Заманова А.	<i>М.Мәммәдзадә вә онун "Азәрбајчан-түрк мәтбуаты" әсәри</i>	96
Salih Okumuş	<i>Şinasinin şiirlerinde batılılaşma ve medeniyet fikri</i>	98
ПЕДАГОГИКА		101-106
Аллаһвердијева С.М.	<i>Азәрбајчан классик әдәбијјатынын тәдрисинә даир бә'зи гејдләр</i>	101
Сејидова С.М.	<i>Али мәктәбләрин русдилли группларында Азәрбајчан дилиндәки суал чүмләсинин тәдриси тәчрүбәси</i>	102
Рагимова Дж.З.	<i>Борьба Н.Нариманова за создание школы нового типа</i>	103
Мурадханлы Б.М.	<i>Диалогическая речь в школьном курсе русского языка</i>	105
ИЛАҢИЈӘТ		107-114
Ибраһимова И.	<i>Тәсәввүфдә мәғамлар</i>	107
Абдуллајева Ш.	<i>Хатәмүл-Әнбија</i>	112
КӘЛӘЧӘК МӘҒАЛӘЛӘРИН ТЕЗИСЛӘРИ - ТЕЗИСЫ БУДУЩИХ СТАТЕЙ		114-118
Расим Өзјүрәк	<i>Азәрбајчан вә түрк дилләриндә лингвистик терминләрин мүғәјисәсинә даир</i>	114
Аббасов Ә.М.	<i>Үмүми шәхсли чүмләләрин үслуби хүсусијјәтләри</i>	116
Оручова С.Һ.	<i>Азәрбајчан фолклору рус дилиндә</i>	117
ҖЕНИ КИТАБЛАР ВӘ РӘ'ЈЛӘР		118-120
Аллаһвердијева Е.	<i>"Бәдиш тәрчүмәнин лингвистик проблемләри", рә'јчиләр</i>	
	<i>Җ.Сејидов, С.Новрузова</i>	118
М.М.Джафаров.	<i>"О структурно-семантическом развитии сложений в русском языке",</i>	
	<i>рецензент Г.Д.Рзаева</i>	119
ФИЛОЛОГ-ЈУБИЛЈАРЛАР ФИЛОЛОГИ-ЈУБИЛЯРЫ		121-123
Т.Джафарлы. <i>Агиль Гаджиев</i>		50
ФИЛОЛОГ - АЛИМЛӘРИМИЗ		124-125
Ү.Мурадов. <i>Фәхрәддин Јадикар</i>		124
Е'ЛАНЛАР		126

АВ
ФУ

МИ
ФО.
АБИ
КИ.
БИЬ
КИТ

Баш
Мәсу

РЕДА
факү.

Јығылмаға верилмишдир 12.09.97. Чапа имзаланмышдыр 18.09.97. Шәһадәтнамә № 27. Офсет чапы. Кағыз форматы 210x297. Шәрти ч.в. - 20,5. Тираж 1000. Гиймәти мүғавилә үзрә. БИБҢИ-нин мәтбәәсиндә чап олуңмушдур.

"Aчыг сөз" olmuşdu ki, bu da "Molla Nəsrəddin"nin гаранлыг мүнһитимизи төмизләјиб һазырладығы земин үзәриндә гурулмуşду. "Molla Nəsrəddin"nin бу мөтбуат аләминдә галиб сифәтиндә чыхаран чөһөтлөрдөн бири дә дилһиниң садәлији вә үмумһилли олдуғу иди" [1, с.19].

Мирзәбала Мәммөздәдәнин китабында илк дөфә тәдгиг олунан мәсәләләрдән бири дә мөтбәәләрин гәшкһли вә китаб нәшридир. һәсән бәј Зәрдабинин "Әкинчи"ни нәшр етмәк үчүн кәтирдийи һуруфатын тәлсји һагғында мә'лумат верән М.Мәммөздәдә бу сәһәдә Үнсиздә гардашларынын, Оручов гардашларынын, "Каспи" мөтбәәсинә рәһбәрлик едән Иса бәј Ашурбәјлинин, "Сәдә" мөтбәәсинин саһиби һашым бәј Вәзировун хидмәтләрини гүмәтләндирер. Бу бахымдан онун Оручов гардашларынын фәалијјети һагғында мүлаһизәләри һусуси мараг доғуруп. Мирзәбала Мәммөздәдә жазырды: "Оручовлар бәјүк мигдарда мүхтәлиф мөвзуларда әдәби, фәнни, сәми, тарихи китаблар нәшр етмишдир ки, булар һусуси сурәтдә тәһгигата мөһтачдырлар. Оручовларын Азәрбајҗан мөтбуаты даһилиндә олдуғча бәјүк әһәмијјәтләри олмушду. Онларын нәшр етдикләри сажыз китабларын һусуси тарихи әһәмијјәтләри олачағдыр" [1, с.25].

Мирзәбада Мәммөздәдәнин "Азәрбајҗан түрк мөтбуаты" тарихи-библиографик өчерки, шүбһәсиз, гусурлардан азад дејил. Орада мөтбуат тарихинин үндүлан вә сәһи ишыгландырылан мөғамлары жох дејилдир. Лакин тарихи-библиографик өчеркин жазылдығы мүреккәб шәраити нәзәрә алсағ, дәмәк олар, Мирзәбала Мәммөздәдә "Азәрбајҗан түрк мөтбуаты" әсәрини жазыб нәшр етмәклә гәһрәмәнлыг һүмәјиш етдиришдир. 75 ил бундан әввәл нәшр олунмасына бахмајарағ китаб бу күн дә әһәмијјәтини итирмәмишдир.

Ədəbiyyat

1. Мәммөздәдә Мирзәбала. Азәрбајҗан түрк мөтбуаты. Бақы, 1922.

SALİH OKUMUŞ

ŞİNASININ ŞİİRLERİNDE BATILILAŞMA VE MEDENİYET FİKRİ

XIX yüzülin ortasından başlayarak edebiyatımızın Batı'ya yönelişinde ilk ve tesirli adımı atan Şinasi'dir. Şinasi'nin nesri daima bir yenilik olarak görüldüğü halde şiiri üzerindeki hükümler her zaman değişmiş ve edebiyatımızdaki yeri zaman zaman münakaşa edilmiştir. Namik Kemal bu şiiri "yeninin ta kendisi" olarak görürken, kimseleri fikir ve mefhumlarıyla sevmiş, kimileri de - Süleyman Nazif gibi - sevimsiz ve değersiz bulmuşlardır.

Şinasi'nin şiiri, Tanpınarın deyişiyle "Şiirimizin iki geleneği arasında fazla vuzuhu yüzünden müphem görünen bir işarete benzer. Şinasi'nin şiirimizde yaptığı yenilik, bir itibarla nesirde yaptığından hem büyük hem de çok güçlüdür. Şiirde beş asirlik zengin, hem itibarla yerleşmiş köklü bir gelenekle karşı karşıya idi. Bu geleneğin arkasında ise, doğrudan doğruya insan vardı. Şinasi bu eski ağacı kökünden sarsarken arkasındaki değerler cetvelini de sarsan ve söken adamdır"¹.

Denilebilir ki Türk şiiri Divan Edebiyatı içindeki evresini (Safhasını) doldurmuştu, bir su gibi akacak daha değişik bir yol arıyordu. Bunun Türk toplumuyla yakın bir ilgisi vardı, yeni bir düzene göz kırpyorduk. Doğu medeniyetinin kaynakları gücünü yitmişdi. 1839 Tanzimat Fermanı, aynı zamanda bu olayın bildirgesidir. Ne var ki Batı düşüncesine geçiş öyle kolay olmadı; yolda sürekli tereddütler, Türk toplumunda çetin didişmeler oldu. Değişiklik ilkin yasalarla ele alındı, gün oldu dıştan içe, biçimden ruha; gün oldu içten dışa, düşünceden biçime doğru girildi, türlü görüşler önerildi. Ruhumuz gelenek ve göreneklerimize; gözümüz Batıya bağlanmıştı².

Edebiyatımızda yeniye karşı ilk kıpırdanmalar Tanzimat Fermanından yirmi yıl sonra başlar, bu davranışın öncülüğünü, Batı'da okumuş, orasının ne olduğunu kavramış olan Şinasi'nin kalemi yapar, yeni hayatımızda ışık tutmağa çalışır. Yenilik, Şinasi'nin sanatında değil, davranışında, düşüncelerindedir; sözgelışı, Reşid Paşa'ya sunduğu ilk kasidesinde geçen:

Rum'a bir Avrupalı büit vereli revnak ü şan

*Reşk-i iklim-i Frenk olmadadır Türkiistan*³

misraları bize varmak istediğimiz bir ölkeyi belirtir, burası, düşüncemizle, sanatımızla yöneldiğimiz "Yeni Kızıl Elma"dır⁴.

Bu da Uygurluk yönümüzün değiştiğini, gözümüzü Batı'ya çevirdicimizi gösterir. Görülüyor ki, artık mihenk taşı Doğu yerine Batı'dır. Şinasi'nin asıl yeniliği de buradadır.

Şinasi yüzünü Batıya çevirmekle birlikte, Doğu medeniyetinden tamamen kopmamış, Doğu ile Batıyı uzlaştırma gayretine girmiştir. "Asya'nın akl-ı Piranesi Avrupa'nın bıkı-i fikri ile izdivaç" ettirilmelidir ifadesi bunu açıklamaktadır.

¹ A. Hamdi.

²

³ Şinasi. Muntahabat-ı Eş'ar. S.18.

⁴ a.g.c., s.17-18.

"Milletim nev'-i beşerdür Vatanım rüy-i zemin"⁸ diyecek kadar genişler. Şinasi'nin böyle yaratıcı insanlığa, özellikle Batı medeniyetinin kurallara karşı duyduğu hayranlığın büyük payı vardır.

Bu söz Y.Kemal'de "Kökü mazide olan atı", T.Fikret'te de

"Toprak Vatanım, nev'i beşer milletim.

İnsan olur ancak iz'anla inandım".

biçimine girecektir.

Şinasi, bu milletin, bu toprağın çocuğu olmakla öğünür, bir yazısında:

"İnsanlığı aydınlatma ve güzelleştirmede kendisini görevli sayan bir milletin çocukları da dünyaya askerlik için gelir ve bu yolda canını verir, bunu yerine getirecek millet de Türklerdir"⁹. Bu düşünce divanî Lügat-it Türk'te geçen ve Türkler için söylenmiş bir hadisi hatırlatır.

Şinasi, Kökü millete olan büyük bir insanlık ülküsüne inanır.

Kanun-Adalet-Mahkame-Hak-Özgürlük:

İmparatorluğun kurulması devrinde cemiyetimizin misyonu "adalet"ti. Gittikleri her yere adalet fikrini götürürlerdi. Sonra milletimiz bir takım meseleler yüzünden eski değerlerini kaybetti. Şinasi, bunların içerisinde en önemli değer olarak "adalet"i gösterir.

Dünyaya can veren adalet ve bağıştır. İnsana şeref veren de akıl ile bilgidir. Bu insanı kötülöklere karşı korur. Bu amaçla da yasalara, "kanun"lara ihtiyaç vardır.

"Bir itiknamedir insana senin kanunun

Bildirir haddini sultana senin kanunun"¹⁰

Reşid Paşa'nın getirdiği tanzimat Fermanı bir "hürriyet belgesi" olarak görülür. Bu belge ferde çeşitli hak ve özgürlükler sağlarken padişah'ın yetkilerini de kısıtlamıştır.

İnsan hayatın içindeki bir takım zorluklardan akıl ile çıkar. Yine bu zorlukları aşmak için insan akılı "kanun" koymuştur. Buna da "adalet" ve "hak" adını vermiştir.

"Bu cebri men için akl-ı beşer kodu kanun

ki ettiler ona hükümce adl ü hak ta'bir"¹¹.

Şinasi için dinler de zülmü men eden bir kanundan başka bir şey değildir. Onu koruyan kalem ve kılıçtır.

"Bu adl ü hakka diyanet demiş kimi akıl

Bu adl ü hakkın adusu yine beşerdendir.

Olur mühafızı anmakı hame vü şemşir"¹².

Şinasi, bu yeni değerler içinde, akılı ve adaleti daima ön planda tutar. Çünkü bu ikisi bir birini tamamlar. Adalet aklın emrindedir, ve insan içindir.

Şinasi, medeniyeti bir dine benzetir. Onun kitabı olarakta "kanun"u gösterir. Kanun bu yeni değerlerin müeyyidesidir. Bu değerlerin başında "adalet, hikmet, ve hak" mefhumları gelir. Eski zulmet ve cehalet devri kapanır. Akıl ve irfan devri başlar. Bu suretle millet zülüm ve esaretten kurtulur.

İlim, Teknoloji-Cehalet, Taassub:

Şinasi, akla dolayısıyla ilme ve teknolojiye son derece önem vermiştir. Batı medeniyetini bütün kurumları ile almanın zaruretine işaret etmiştir. "Asya'nın akl-ı Piranesi Avrupa'nın bıkır-ı fikri ile izdivac etmelidir" derken de doğu ile batıyı uzlaştırmanın peşindedir.

Şinasi, Batı medeniyetine yüzünü çevirmiş bir Tanzimatçıdır. Buna bir din gibi inanmıştır. Bu medeniyete ulaşmak için de cehaletten, taassubdan uzaklaşmak gerekiyordu. Gerçeğe olan inancı sonsuzdur. Tek dayanağı akıl ve onun denetimidir.

Şinasi, iki numaralı kaside de, Reşad Paşa'yı överken; senin yıldızın alınıdaki "bilgi ışığı"dır diye başlar. Bu Şinasi'nin yeni insan tipinin en önemli özelliğinden biridir. Diğeri de "akal ve düşünce"dir. Şinasi'nin yeni insanı artık "düşünen" bir varlıktır.

İnsanı akıl korur. Bunun ziddi taassub ve cehalettir. Şinasi toplumun en büyük hastalığı olarak "taassub ve cehalet"i görür. Bunu her fırsatla belirtir. R.Paşaya yazdığı bir kaside de:

"Olmuş insana taassub bir unulmaz illet

Hüsn-i tedbirin ile kurtulur ondan millet"¹³

şeklinde belirtirken, kurtuluş caresi olarak da - yukarıda işaret ettiğimiz gibi - akılı ve ilmi gösterir.

⁸ a.g.e., s.26.

⁹ Prof.Dr. Gündüz Akıncı. Batıya Yönelirken Şinasi. S.38.

¹⁰ Şinasi. Muntahabat-ı Eş'ar. S.29.

¹¹ a.g.e., s.26.

¹² a.g.e., s.26.

¹³ a.g.e., s.29.